

Sedanji čas zahteva večjo vlogo individua in njegovih asociacij v družbenem in političnem življenju, zahteva krepitev racionalnosti in uveljavljanje subjektivitete v odločanju o družbenih zadevah. V času, ko se soočamo z velikimi obeti nove znanstvenotehnološke revolucije in hkrati z njeno pretnjo zdravju in celo življenju človeka in človeštva, se mora marsikaj bistveno premakniti v našem individualnem in kolektivnem mišljenju in življenju. Politična znanost naj bi bila – skupaj z vsemi družbenimi vedami, z znanostjo sploh in z vsemi subjektivnimi silami v kardeljevskem smislu besede – del kolektivnih naporov za racionalizacijo in demokratizacijo našega žitja in bitja v svetu, ki se spreminja in ki se bo jutri še bolj spremenil. Naša stroka naj bi – v tesnem sodelovanju s političnimi vedami po Jugoslaviji in svetu – torej prispevala ne samo k temu, da bomo bolje vedeli, kaj smo in kje smo, marveč da bomo tudi bolje vedeli, kam gremo in kaj zmoremo. Globlje spoznanje sveta politike, kakršen je, pa naj bi krepilo tudi našo samozavest, našo voljo in naše upanje.

SLAVKO SPLICHAL

Razvoj novinarskega študija in komunikologije

1. Izobraževanje novinarjev in demokratizacija komuniciranja

Malo poklicev je proizvedel človeški razvoj, ki bi bili sami v sebi tako protislovni in ki bi bili deležni tako različnih pogledov in vrednotenj, kot jih je *novinarstvo*. Notranje protislovje novinarstva in novinarstvu sorodnih komunikacijskih dejavnosti, ki so stare toliko kot je stara naša civilizacija (spomnimo se samo propagande!), zadeva v prvi vrsti novinarstvo kot *služnost*: velikim in pritlehnim ciljem, služnost elitam moči in revolucionarnim avantgardam, služnost partikularističnim in obćim interesom . . . Prav dejstvo, da je novinarstvo vedno bilo in je na specifičen način povezano, večidel podrejeno neki drugi dejavnosti, ima zanj določujoč značaj. Novinarstvo je vedno bilo v odnosu do oblasti, pa nikoli na oblasti. Novinarstvo se je razvilo ne le kot plod duhovnih, ampak tudi materialnih in posebej ekonomskih spodbud in se je z nastankom množičnih obćil ućlenilo v množično proizvodnjo za trg, a meril svoje uspešnosti nikoli ni zvedlo na ekonomska merila. Novinarstvo je vedno bilo podvrženo ideološkim pritiskom, pa hkrati vedno tudi kritika ideologije.

Ta protislovja takorekoč usodno zaznamujejo tudi vprašanja izobraževanja za novinarski poklic od konca 19. stoletja naprej, torej od časa nastanka množičnega tiska, ko se je novinarstvo z delitvijo dela v komunikacijskih organizacijah izoblikovalo tudi v specifičen *poklic*. Pred skoraj sedemdesetimi leti je Max Weber na 1. kongresu nemških sociologov ugotavljal, da sta značaj in funkcija tiska v družbi v veliki meri odvisna od – kot je dejal – porekla, izobrazbe in profesionalnih zahtev za novinarje. V tem pogledu se do danes nič bistvenega ni spremenilo.

Celotna zgodovina novinarstva postavlja v ospredje dvojce bistvenih vprašanj:

1. vprašanje profesionalne usposobljenosti,
2. vprašanje demokratizacije komuniciranja.

Profesionalna usposobljenost označuje predvsem usposobljenost v umetnosti komuniciranja in znanje o predmetu publicistične obravnave. Vprašanje demokratičnosti pa zadeva odprtost komunikacijskega prostora, samostojnost, kritičnost in odgovornost novinarstva, še posebej pa tudi zavezanost humanizmu. Ti dve razsežnosti sta sicer lahko tudi v medsebojnem protislovju, pa vendar sta v načelu ena drugi predpostavka: Novinar je tem manj svoboden in odgovoren in tem bolj orodje države, stranke ali kapitala, čim manj znanja premore. Podrejenost novinarstva vnanjim smotrom, ki jih vsiljuje katerakoli posebna sfera, hkrati deprofesionalizira novinarstvo, saj v takih odnosih znanje ni osnova posameznikove promocije v družbi, in še več: prav znanje edino lahko problematizira vzdrževanje takih odnosov.

Vendar vprašanje demokratičnega značaja novinarstva ne zadeva samo (celo predvsem ne!) odnosa novinarjev do najbolj neposrednih nosilcev vladajočih interesov, do institucij politične in ekonomske moči, ampak posebej tudi odnos do občinstev. Že zdavnaj so tudi presežene tehnične omejitve, ki so novinarsko delo zvajale na služenje človeškim potrebam po znanju, vedenju, ko je večina ljudi imela le pravico in možnost brati, ne pa tudi pisati. Pa vendar novinarji pretežno še vedno nastopajo predvsem kot posredniki med elito in množico, medtem ko so prizadevanja za udejanitev človekove generične, radikalne potrebe po komuniciranju potisnjena ob stran.

Sedanjo vlogo in značaj novinarstva v naši družbi bi lahko označili za prehodno obdobje iz ideološko-retoričnega komuniciranja v obdobje posredovanja znanja. Niso še presežena pojmovanja novinarstva, kakršno je na prelomu stoletij uveljavljal Lenin s (tedaj napredno) koncepcijo tiska kot kolektivnega propagandista, agitatorja in organizatorja, in novinarja kot učitelja, pojasnjevalca in prosvetljevalca, kjer v končni konsekvenci cilj vedno posvečuje sredstvo. Zgodovinska zmeta vztrajanja pri tej koncepciji je predvsem v tem, da izhaja iz prepričanja, da k resnici sodi samo rezultat, ne pa tudi pot, po kateri pridemo do njega. Na področju izobraževanja novinarjev ta koncepcija vztraja pri ozkih pragmatističnih, normativističnih in aktualističnih zasnovah, odklanja pa široko humanistično, teoretično-kritično zasnovanost študija ter razvijanje znanstvenih metod mišljenja in raziskovanja. Po svojem bistvu je tudi voluntaristična: ne »pozablja« samo na razliko med zaželenim in dejanskim, med idealnim in realnim, ampak tudi na razliko med tistim, kar naj bi postala specifična poteza najbolj demokratičnega družbenega razvoja (npr. samoupravnega socializma), in tistim, kar je oziroma bo obči nujni strukturalni del vsake razvite družbe prihodnosti – razvita informacijska in komunikacijska sfera.

Ob ostankih starega se vendarle uveljavlja spoznanje, da tradicionalno agitpropovsko novinarstvo ne le ne more biti dejavnik družbenega razvoja, ampak niti sistemsko funkcionalno ni več. Občinstva pač niso zadovoljna z abstraktnimi splošnostmi, frazami o razvoju, uspešnem delovanju, naprednosti, socializmu, samoupravljanju itd., ampak hočejo praktično uporabo, faktično znanje o teh procesih. Rekli bi lahko, da gre za realizacijo stare Kardeljene misli (a tudi že Leninove!), da človek brez čim bolj vsestranskega znanja ne more upravljati niti s svojim življenjem, kaj šele s celoto družbenih procesov. Medtem ko za agitpropovsko koncepcijo lahko poenostavljeno rečemo, da na pripadnika občinstev gleda zgolj kot na političnega akterja, ki naj izpelje revolucijo, bi za koncepcijo novinar-

stva kot posredovanja faktičnih znanj lahko rekli, da pripadnika občinstev motri le kot ekonomskega akterja, ki naj racionalizira svoje vedenje in s tem prispeva k racionalnosti odnosov v družbi. Obema koncepcijama je skupno instrumentalistično (funkcionalistično) pojmovanje novinarstva; novinar je producent in distributer sporočil, poudarjena je distribucijska funkcija komunikacijskih organizacij, izločena pa njihova funkcija ustvarjanja možnosti vsakogar, da aktivno vstopa v komunikacijske procese v družbi. Demokratična perspektiva razvoja komuniciranja je torej preobrat od množičnega komuniciranja kot procesa legitimizacije oblasti v množično komuniciranje kot človekovo samoizražanje, s katerim začne kot individuum obstajati tudi za druge ljudi in s tem – če parafraziram Marxa – šele tudi za samega sebe.

Dejanske vloge novinarjev v družbi v veliki meri vplivajo tudi na vladajoče oblike in načine novinarskega izobraževanja, čeprav so se v svetu uveljavili vsaj splošni standardi izobraževanja, mimo katerih praktično ni več mogoče iti, saj so plod večdesetletnih izkušenj na tem področju. Prav letos mineva 30 let, odkar je UNESCO izoblikoval priporočila o fakultetnem izobraževanju novinarjev, ki naj temelji na razvijanju štirih rasežnosti novinarske osebnosti: nadarjenosti, ustvarjalnosti, humanistične izobraženosti in družbene angažiranosti. V tridesetletnem obdobju po izdelavi Unescovih priporočil je bila praktično v vsem svetu razrešena dilema, ali novinarje sploh ne izobraževati na fakultetni ravni, ali jih ne izobraževati za specifičen novinarski poklic (zadoščala naj bi katerakoli fakultetna izobrazba) ali pa jih izobraževati po posebnem programu, ustreznem specifičnim poklicnim zahtevam. Novinarska katedra na FSPN je letos skupaj s Fakulteto za komunikologijo na londonski politehniko dala pobudo za mednarodno primerjalno raziskavo o motivacijah za študij novinarstva in aspiracijah študentov novinarstva ter o značilnostih izobraževalnih sistemov v novinarstvu v 25 državah na vseh celinah. Žal bo prva faza raziskave opravljena šele prihodnjo pomlad; žal zato, ker bi nam danes izsledki te primerjalne raziskave močno koristili v premišljevanju o dobrih in slabih straneh našega izobraževalnega sistema. A že vzorec izbranih držav oziroma izobraževalnih institucij kaže, da so povsod uveljavljeni posebni programi visokošolskega izobraževanja novinarjev.

Visokošolsko izobraževanje novinarjev v Jugoslaviji je bilo zasnovano spomladi leta 1963 na tedanji Visoki šoli za politične vede v Ljubljani, kjer so leto dni kasneje tudi začela teči predavanja na novinarski smeri in je bila ustanovljena katedra za novinarstvo, ki jo je vrsto let vodil utemeljitelj novinarskega študija prof. France Vreg. V dvaindvajsetih letih je izobraževalni program doživel sicer vrsto sprememb, ne da bi se temeljni smotri programa bistveno spremenili. Večje ali manjše spremembe so bile predvsem posledica zunanjih okoliščin, ne nazadnje tudi materialnih možnosti, ki nikdar v dosedanjem razvoju niso bile posebej spodbudne. Najbolj zgovoren dokaz za to sta naslednji dejstvi: Od ustanovitve novinarske smeri študija na VŠPV, ki so jo tedaj vodili štirje pedagogi, pa do danes se je število rednih učiteljev in asistentov komaj podvojilo. Tehnološka osnova novinarskega študija je v dveh desetletjih ostala popolnoma nespremenjena: v času satelitske in kabelske televizije, videoteksta, računalnikov, laserskih tiskalnikov in drugih dosežkov komunikacijske tehnologije poteka novinarski študij na fakulteti še vedno tako, kot bi lahko potekal že pred dvema tisočletjema – s kredom in tablo; ko bi ne bilo sodelovanja z ljubljansko radiotelevizijo in Delom, ki sicer še zdaleč ni optimalno, bi fakulteto lahko preimenovali v muzej. V takih neprijaznih okoliščinah je težko posodabljati novinarski študij, pa vendar lahko trdim, da je

izobraževalni program doživel korenite spremembe in poskušal obdržati korak s svetom. Da nam je to uspelo, morda najbolj zgovorno pričajo številni delovni stiki z univerzami po vsem svetu, obiski profesorjev iz tujine pri nas in njihovo vključevanje v redni pedagoški proces, mednarodno sodelovanje v komunikoloških raziskavah, organizacija številnih znanstvenih srečanj v Sloveniji in ne nazadnje – ureditev osrednje slovenske družboslovne knjižnice na FSPN, v kateri je ustrezno zastopana tudi novinarska in komunikološka literatura. Vse bolj raznovrstne oblike sodelovanja s svetom so seveda utemeljene v členjenju in poglobljanju izobraževalnih programov, ki v dveh desetletjih niso postali samo obsežnejši, ampak se je z njimi predvsem uveljavila specifična novinarskih poklicnih zahtev, čeprav še ne v tisti meri, ki bi zagotavljala najvišjo kakovost procesa in rezultata izobraževanja.

2. Izkušnje in perspektive novinarskega izobraževanja

V Sloveniji in Jugoslaviji smo sicer še vedno na tisti stopnji razvoja novinarskega izobraževanja, ko si moramo predvsem prizadevati za izobraževanje novinarjev na univerzitetni ravni sploh, manj pa posebej za njihovo specifično izobraževanje, saj še vedno velik del zaposlenih novinarjev nima visoke izobrazbe. Zveni sicer paradoksalno, a je res: danes že od učitelja v osnovni šoli zahtevamo fakultetno izobrazbo, od novinarja, ki pogosto tudi izobražuje na tisoče, celo stotisoče ljudi, pa ne! V obdobju, ko se je pri nas začelo sistematično visokošolsko izobraževanje novinarjev, je imelo med novinarji do 40 let starosti komaj 20 odstotkov visoko izobrazbo. Iz poročila Društva novinarjev Slovenije za leto 1963, ko je bil prvič organiziran novinarski študij, je razvidno, da mlajši novinarji, ki so tedaj prihajali v uredništva, prav tako niso imeli univerzitetne izobrazbe, tako da se je izobrazbena struktura celo poslabševala. Danes o takih negativnih trendih sicer ne moremo več govoriti, pa vendar delež fakultetno izobraženih novinarjev ne dosega polovice vseh zaposlenih. V poročilu o prvem letu delovanja novinarske katedre je bilo zapisano: »Splošno stališče, ki ga lahko zavzamemo do teh različnih, pretežno dopoljenih oblik izobraževanja novinarjev (tedaj so bili najbolj razširjeni nekajmesečni tečaji, op. S. S.), je lahko le to: v današnji, skromni situaciji, ki vlada na področju novinarskega izobraževanja v Jugoslaviji, lahko samo pozdravljamo sleherno obliko izobraževanja, ki se pojavi. Vendar nas to ne odvezuje, da ne vidimo osnovne družbene potrebe in sodobnega trenda v sistemu izobraževanja kadrov, tj. da novinarsko izobraževanje postane sestavni del splošnega visokošolskega izobraževanja. Zastavlja se vprašanje, kaj je v sedanji situaciji v Jugoslaviji osnovni in bistveni vzvod, ki bo premaknil izobrazbeno raven na višjo stopnjo. Odgovor je lahko le en sam: ustanavljanje novinarskih kateder v vseh republiških središčih.«

Od tega časa je bilo v Jugoslaviji organiziranih skoraj nešteto posvetovanj o izobraževanju novinarjev, zadnji med njimi v organizaciji Jugoslovanskega centra za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj v Ljubljani spomladi 1984 in v organizaciji Zveze novinarjev Jugoslavije v Beogradu decembra 1984. Zaradi teh posvetovanj se kajpak ni tako rekoč nič spremenilo; spremenilo pa se je marsikaj zaradi dejavnosti novinarskih kateder v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu in Sarajevu. V Ljubljani je od leta 1970, ko so bile prvič podeljene visokošolske diplome novinarskega študija, do konca leta 1985 na novinarski smeri diplomiralo 230 študentov, mnogo pa je novinarjev tudi med 140 diplomanti visoke šole v prvih

sedmih letih njenega delovanja. Univerzitetno izobraževanje novinarjev je bilo v tem času sicer deležno družbene podpore, a tudi številnih očitkov in kritik: iz vrst tradicionalnih univerzitetnih okolij, ki so zviška gledala na razvijajoče se družbene znanosti, iz politike, ki ji večkrat niso šla v račun prizadevanja za kritično naravnano novinarstvo, in pogosto tudi iz vrst novinarjev, ki so se vzgajali po načelu »sam svoj mojster«. Ne gre sicer oporekati, da je imel del te permanentne kritike produktivno vlogo v snovanju izobraževalnih programov, a prav tako je res, da je bila kritika le redko podprta z materialnimi predpostavkami, ki bi edine omogočale intenzivno kadrovsko in tehnološko krepitev novinarskega izobraževanja.

To sta bistvena problema novinarskega izobraževanja tudi danes. Čeprav je videti, da je v zadnjem obdobju – po uvedbi novih vzgojno-izobraževalnih programov in njihove širše družbene verifikacije – prišlo do vidnejšega premika v družbeni zavesti in do »dokončnega« spoznanja nujnosti univerzitetnega izobraževanja novinarjev, pa se v resnici težave v izobraževanju še povečujejo. Poglavitni razlog je v tem, da obstaja vse večji razkorak med tehnološkim razvojem družbenega, zlasti množičnega komuniciranja in tehnološkimi možnostmi v izobraževalnem procesu. Namesto da bi izobraževali novinarje za 21. stoletje, jih usposabljali za ustvarjalno, kritično in odgovorno rabo najsodobnejših komunikacijskih tehnologij, jih pretežno usposabljammo le za »duhovno delo«. Izobraževanje tako ostaja na pol poti, saj mu manjka prav tisto, kar je oziroma bi morala biti najbolj pomembna specifika izobraževanja za novinarski poklic – laboratorijsko delo s komunikacijskimi sredstvi, ki bi lahko imela tudi inovativne učinke v odnosu do tradicionalnih postopkov v množičnih medijih. Če je bilo za obdobje pred dvajsetimi leti značilno, da se v medijih reproducira (nizka) kadrovska struktura, je za današnji čas značilno, da se v njih reproducira neustvarjalna rabà komunikacijske tehnologije. Če je pred dvema desetletjema ustanavljanje katedr za novinarstvo pomenilo izraz zavzetosti za razvoj množičnega komuniciranja in so katedre vsaj del takih pričakovanih prav gotovo izpolnile, je – v enakem smislu – v sedanjem obdobju potreben radikalen tehnološki preobrat v izobraževanju novinarjev, da bi katedre za novinarstvo še naprej lahko opravljale svoje družbeno poslanstvo.

Zasnova visokošolskega študija novinarstva na FSPN tako kot drugod v Jugoslaviji izhaja iz priporočila ekspertov UNESCO, naj bo naravnani v dve smeri: v spoznavanje »umetnosti komuniciranja« in v študij problematike, ki bo predmet novinarjeve obravnave. Prva smer pridobiva na pomenu iz dveh razlogov: zaradi hitrega razvoja komunikacijske tehnologije, ki zahteva vse več znanja, da bi jo lahko obvladovali, in zaradi vse močnejših zahtev za demokratizacijo komuniciranja in nasprotovanja elitistični profesionalizaciji novinarstva. Kot je zapisala skupina ekspertov MacBridove komisije, je rešitev problema v »pravičnem in plodnem ravnotežju med *profesionalizacijo* in *demokratizacijo*. Demokratizacija komuniciranja v pomenu spodbujanja optimalne izmenjave in vključevanja čim večjega števila akterjev ne pomeni, naj bi zavrli razvoj medijskega komuniciranja ali ne spodbujali profesionalnosti na tem področju. Po drugi strani pa vloga profesionalcev v razvoju komuniciranja med ljudmi in narodi ne sme omejevati procesa demokratizacije, komuniciranja in vse večjega sodelovanja uporabnikov«. To kajpak od novinarja zahteva poglobljeno znanje o komuniciranju imanentnih zakonitosti, o družbenem značaju komuniciranja, razvojnih predpostavkah in možnostih ter posledicah, skratka sposobnost kritične refleksije lastnega komunikacijskega delovanja.

Čeprav je mit o novinarju kot »univerzalnem nevednežu«, ki prisega na praktične izkušnje in prirojen talent, s široko zasnovanim in poglobljenim univerzitetnim izobraževanjem praktično že povsod presežen, se vendarle sem in tja pri nas še pojavljajo ideje o nepotrebnosti tako usmerjene družbene skrbi za izobraževanje novinarjev. Zagovorniki tradicionalne novinarske obrti, pa tudi novinarske »umetnosti« (talenta), veččinsko spretnost in iznajdljivost oziroma »umetniškost« ubesedovanja postavljajo daleč nad usposobljenost za množično in javno delovanje ter predmetno relevantno znanje. Podobno »ortodoksni« meščanski zagovorniki svobode vsako družbeno usmerjanje po »večni naravi« spontanega komuniciranja označujejo za omejevanje svobode. Vsakršna formalna izobrazba, potrebna za opravljanje novinarskega poklica, naj bi novinarje že postavljala v položaj, podoben odvetnikovemu, zdravnikovemu, sodnikovemu ipd., in bi ogrožala demokratičnost komunikacijskega sistema. Tako pojmovanje kajpak spregleduje, da je novinar tem manj svoboden, tem bolj je orodje, čim manj znanja premore. Hkrati pozablja, da so že zdavnaj presežene tudi tehnične omejitve, ki so novinarsko delo omejevale na posredniško dejavnost med elito in množico.

Nasprotovanja specifičnemu poklicnemu izobraževanju novinarjev prezejo razliko med novinarstvom kot poklicem ter pisanjem, publiciranjem kot dejavnostjo, ki je sama sebi lahko smoter (ne pa sredstvo preživljanja). Nedemokratičnost komuniciranja je v tem, da se reducira na sredstva za obveščanje množic, ne dovoljuje pa uresničitve radikalne potrebe po izražanju. V takem sistemu nastopajo poklicni novinarji kot posredniki med elito in množico, kvazi-javnostjo. Ne gre za občo delitev, marveč za razredno delitev dela in ohranjanje privilegijev v komunikacijski dejavnosti; ker je potreba po komuniciranju povezana z razvojem sleherne človekove sposobnosti, se z onemogočanjem njene realizacije veliki večini ljudi še pogloblja njihova odtujenost. Osvoboditev komuniciranja je v tem, da postane »govoreča zveza med ljudmi«, kot je pred skoraj poldrugim stoletjem od tiska zahteval mladi Marx: Ne organizacija profesionalcev, ki proizvaja sporočila v imenu potreb ljudi, da s tem zagotavlja(jo) svojo eksistenco, temveč organizacija stvarnih možnosti za vsakogar, deluje v komunikacijski dejavnosti, kar je predpostavka za realizacijo ustavno deklarirane pravice občanov, da »v sredstvih javnega obveščanja izražajo in objavljajo svoja mnenja«.

3. Pomen interdisciplinarnega, celovitega študija

V samoupravni družbi profesionalna usposobljenost novinarjev in njihove naloge ne morejo biti več omejene na »obveščanje množic«, ampak morajo biti vse bolj usmerjene v uveljavljanje aktivnega sodelovanja občanov v družbenem komuniciranju. Taka preusmeritev predpostavlja ne le ustrezno komunikacijsko politiko, normativno ureditev in materialno osnovo, temveč (morda predvsem) usposobljenost novinarjev »novega tipa«, za katero ne zadošča le sklad znanj za *instrumentalno komuniciranje* (npr. o političnih, ekonomskih, tehničnih, kulturnih itd. pojavih v družbi), ampak je potreben tudi sklad *publicističnih in komunikacijskih znanj*. Vanj sodi vsaj troje: *tehnično-tehnološka znanja*, potrebna za ustvarjalno rabo »komunikacijskih reči«, *ubesedovalna znanja*, potrebna za proizvodnjo sporočil v komuniciranju, in naposled *sposobnost in znanje reflektiranja* pragmatičnega komunikacijskega vedenja. Navsezadnje pa morata obe strani izobraževanja – instrumentalna in komunikativna – bodočega novinarja tudi *metodološko uspo-*

sobiti za ustvarjalno raziskovalno poseganje v družbeno dejanskost in *moralno* spoznavanje dejanskosti, ki (tudi) novinarja obvezuje za (komunikacijsko) aktivnost.

Ni, tudi ne more biti sporno, da mora visokošolsko izobraževanje novinarjev temeljiti na pridobivanju predmetno relevantnih znanj, oblikovanih v že uveljavljenih (predvsem družboslovnih) znanstvenih disciplinah. Pri tem je potrebno upoštevati vsaj dvoje: prvič, da novinar še zdaleč ni edini »duhovni proizvajalec« v komunikacijskih organizacijah, in drugič, da novinarsko delo vzpostavlja specifičen odnos do tovrstnih izhodiščnih znanj. Prvo pomeni, da je novinarski študij (nujno) omejen na določena ključna področja razvoja, proučevanja, razumevanja in pojasnjevanja družbenih odnosov, ki so pragmatično določena z družbeno opredeljenimi funkcijami množičnih občil v konkretni družbi. Glede na to in glede na konkretne potrebe občil bi bilo malo smiselno postavljati posebne vzgojno-izobraževalne programe, v katerih bi se študij novinarstva povezoval s študijem posamične naravoslovne vede ali takih družboslovnih ali humanističnih disciplin, ki disciplinarno-tematsko le redko, izjemoma oblikujejo teme v množičnem komuniciranju. Rezultat takega premisleka je tako po svetu kot pri nas, da je študij novinarstva večidel povezan s študijem sociologije, ekonomije, političnih ved in prava, da pa je vendar (v svetu, zlasti na Zahodu, mnogo bolj kot pri nas) odprt, tako da posameznikom omogoča interdisciplinarno, nekonvencionalno zasnovano študija. Sistem visokošolskega izobraževanja je pri nas tako rigiden, da so tovrstne inovacije skoraj popolnoma onemogočene. Za študij novinarstva na ljubljanski univerzi obstaja le možnost povezovanja (kot druge, B smeri) s študijem na filozofski fakulteti.

Specifičen odnos novinarja in novinarstva do izhodiščnih znanj delno ima, še bolj pa bi moral imeti vpliv na način pridobivanja izhodiščnih znanj in selektivno oblikovanje skladov takih znanj v izobraževalnem programu. Gre za vprašanje enotnosti različnosti znanj, ki so kot potrebna znanja skupna različnim poklicem. Poklicno specifična različnost zahteva predvsem »uporabnostne nastavke«, tj. tako zasnovanost učnih načrtov, ki v središče postavlja razmerje med znanji s področja posameznih ved in njihovo publicistično obravnavo. Tako kot marksizem ne more obstajati poleg ali zunaj družboslovnih znanosti, ker tako postane dogma, študij novinarstva ne more biti ustvarjalen, če je oblikovan zgolj kot paralelizem izhodiščnim znanjem, ne pa z njimi organsko povezan. Po drugi strani gre za doseganje celovitosti znanj iz različnih disciplin, ki prispevajo k izhodiščnim znanjem. Novinar je v praksi vsak dan pred nalogo, da določi »novičarsko (uporabno) vrednost« konkretnega dogodka ali – kot se temu pravi v novinarskem žargonu – njegovo aktualnost. Če vemo, da na številnih redakcijskih stih nazadnje ostane objavi namenjenih komaj dober odstotek sporočil, kot kažejo številne raziskave v svetu pa tudi pri nas, potem je očitno, da je vprašanje meril določanja vrednosti in s tem selekcije sporočil ključno, in da to ni le abstraktno politično, temveč vsaj v enaki meri strokovno vprašanje. Kaj je v celoti mnogovrstnosti »novičarsko vredno«, aktualno, vredno publicitete, je relativno lahko določiti, kadar je (množično) komuniciranje podrejeno zakonom kapitalistične blagovne proizvodnje, ker je tudi »novičarska vrednost« podvržena splošnemu zakonu vrednosti ter tržnemu povpraševanju. Kaj je »novičarsko vredno« v socialistični, samoupravni družbi, je mnogo zahtevnejše vprašanje; od tod tudi ponavljajoče se razprave in kritike o enostranostih, apologetiki, senzacionalizmu ipd. v jugoslovanskem novinarstvu, ki se ne nanašajo le na izbiro določene reči kot vredne

publicitete, marveč hkrati na način publicitete in kontekst, tj. odnos do drugih reči, implicitno ali eksplicitno označenih za manj (bolj) vredne, pomembne, zanimive . . .

Napak bi bilo, ko bi vsa ta – ključna – vprašanja novinarskega dela ostala v študijskih programih zanemarjena in prepuščena praktičnim »rešitvam«. Celo več, upali bi si trditi, da do ugotovljenih strokovnih – in ne (le) političnih – pomanjkljivosti v novinarski praksi pogosto prihaja zaradi nezadostne usposobljenosti za praktično delo, ki še zdaleč ni samo v (ne)spodobnosti novinarskega ubesedovanja ali v (ne)poznanju določene strokovne problematike, temveč prav tako v (ne)spodobnosti kritično-analitičnega vrednotenja posamičnega s stališča občega, dela s stališča celote, njegovega umeščanja v celoto in njeno »preslikavo« v urejeno množico sporočil v množičnih občilih. Kritika voluntarizma na verbalni ravni in faktično pristajanje nanj, politizacija ekonomije, na drugi strani pa ozko ekonomistično, kulturistično itd. rubriciranje so zgledi neusposobljenosti nasploh (tip novinarja »univerzalnega nevedneža«) ali neusposobljenosti za delo v javnem komuniciranju (strokovna ozkost, partikularistična usmerjenost). Zvajanje študija novinarstva na nekaj dopolnilnih znanj (predvsem večinskih) ob študiju »temeljne« stroke pogosto izhaja iz varnostnih razlogov; kot so menili švicarski snovalci take usmeritve, to neuspešnemu novinarju omogoča, da se »vrne v svojo stroko«. Toda mar ni tedaj neuspešnost v novinarstvu prav rezultat pomanjkljive novinarske oziroma specifično komunikacijske usposobljenosti?

4. Podiplomski študij in raziskovalno delo

Še vedno sorazmerno nizka izobrazbena struktura v novinarstvu je eden izmed najpomembnejših vzrokov za stagnacijo podiplomskega študija na začetni razvojni stopnji. Od leta 1975 je na katedri za novinarstvo končalo podiplomski študij le 12 kandidatov, 5 pa jih je do danes uspešno zagovarjalo doktorske disertacije; le malo med njimi je delujočih novinarjev. To ne govori le o nizkih izobrazbenih zahtevah v novinarstvu pri nas (v nasprotju z zahtevami v razvitih komunikacijskih okoljih), ampak tudi o premalo specifično zasnovanem podiplomskem študiju za potrebe praktičnega novinarskega, publicističnega in uredniškega dela. Tu se moramo spet vrniti k problemu popolne tehnološke neustreznosti novinarskega izobraževanja. Na FSPN smo sicer zasnovali specialistični podiplomski program iz publicistike, v katerem so enakovredno zastopana znanja za instrumentalno komuniciranje (posredovanje vedenja) ter publicistično-komunikacijskega znanja, ki so – naj ne izzveni deterministično – tehnološko določena. Ker za to bistveno razsežnost podiplomskega izobraževanja fakulteta ni ne tehnološko ne kadrovsko (finančno) usposobljena, je realizacija specialističnega podiplomskega programa odložena za lepše čase. Morebiti, da jih bomo lahko udejanili z morebitno uresničitvijo najnovejše iniciative – izobraževalnim programom za področje tržnega komuniciranja in ekonomske propagande. Če se bodo ugodno iztekli dogovori z delovnimi organizacijami, ki imajo interes za izobraževanje svojih kadrov na tem področju – tu pa je izobraževanje popolnoma nemogoče brez sodobne komunikacijske tehnologije – potem bo mogoče ta prizadevanja povezati tudi z dvigom tehnološke ravni izobraževanja novinarjev v dodiplomskem in podiplomskem programu.

Obenem ni mogoče spregledati tudi pozitivnih učinkov dosedanjega podiplomskega izobraževanja, ki je (bilo) usmerjeno predvsem v razvoj komunikolo-

gije in je nedvomno odločilno prispevalo k družbeni uveljavitvi te mlade znanstvene discipline. V dobrem desetletju, kar teče komunikološki podiplomski študij in kar obstaja na FSPN center za raziskovanje družboslovnega komuniciranja, se je komunikološko raziskovanje močno intenziviralo brez večje kadrovske ekspanzije. Tako kot za podiplomsko izobraževanje tudi za raziskovalno dejavnost v komunikacijskih organizacijah ni večjega interesa; v sedanjem kriznem obdobju je celo upadel. Znanje in znanost sta v komunikacijski praksi še vedno sorazmerno malo cenjeni dobrini, vsaj pri nas; prav nasprotno pa je razvoj na raziskovalnem sektorju doživljal in še doživlja priznanja v tujini in se izraža v vse izdatnejšem sodelovanju z ustreznimi raziskovalnimi organizacijami v svetu, v publiciranju izsledkov raziskovanja v mednarodnih revijah, v aktivni udeležbi na mednarodnih znanstvenih sestankih in ne nazadnje tudi v finančni, čeprav pogosto zgolj simbolični podpori, ki jo komunikološkim raziskavam namenja UNESCO.

Upoštevati moramo, da se je komunikologija začela razvijati v Sloveniji (in s tem v Jugoslaviji) šele konec šestdesetih let, praktično torej s polstoletno zamudo v primerjavi z najbolj razvitimi znanstvenimi okolji. Morda je dobra stran te zamude v tem, da se je hkrati začelo razvijati teoretično in empirično raziskovanje ter da se je poleg akademskih središč kmalu razvila cela vrsta raziskovalnih enot pri radiotelevizijskih in časopisnih organizacijah. Vsaj v Sloveniji so bili začetki intenzivnega raziskovanja množičnega komuniciranja obetavnejši od kasnejšega razvoja; medtem ko so se v drugih republikah in v Vojvodini raziskovalni centri zunaj univerz krepili in postali neločljivi sestavni del razvoja komunikacijskih organizacij, lahko v Sloveniji govorimo celo o nazadovanju. Neuspešni so bili poskusi, da bi po ukinitvi službe za študij programa pri RTV Ljubljana formirali raziskovalni komunikacijski center (bodisi pri FSPN bodisi zunaj fakultete), ki bi razvijal raziskovalno dejavnost za potrebe komunikacijskih organizacij in vnašal kritičnega duha v razvoj komunikacijske dejavnosti. V okviru Raziskovalne skupnosti Slovenije je bil sicer izdelan obsežen komunikološki raziskovalni program do leta 2000 (tako kot za vse druge discipline), ki obsega razvoj komunikacijske teorije, jugoslovanskih informacijsko-komunikacijskih sistemov, množičnih občil, problematiko interkulturnega in mednarodnega komuniciranja, propagande, nove komunikacijske tehnologije in njenega vpliva na razvojno spreminjanje, jezikovno problematiko v družbenem komuniciranju in druge disciplinarne vidike, vendar ambiciozno zastavljen program ob sedANJI kadrovski sestavi, ko tako rekoč nimamo polno zaposlenega raziskovalca, prav gotovo ne bo mogel biti uresničen.

Stagnacija na raziskovalnem področju je še posebej zaskrbljujoča, ker smo prav v tem času priče tehnološke revolucije v komunikacijski sferi, ki bo nedvomno močno vplivala na spreminjanje odnosov v družbi in na položaj človeka v njej. Za nadaljnji družbeni razvoj in posebej razvoj (množičnega) komuniciranja je bistvena zavest, da komunikacijska (tehnološka) revolucija že ni obenem socialna revolucija. Nove komunikacijske tehnologije vključujejo močne emancipacijske potenciale, a hkrati nevarnosti vse večje centralizacije, celo represije in človekove odtujenosti. Prav to pa so vprašanja, v katera je usmerjena kritična komunikološka misel.